

INTERNATIONALE VERKENNING 2014

Signalen: opkomende vraagstukken
uit het internationale veld

08 MEI 2014

Deze internationale verkenning is opgesteld onder verantwoordelijkheid
van het secretariaat van de Raad voor de leefomgeving en infrastructuur.

INHOUDSOPGAVE

▶ INLEIDING	3
▶ ECONOMIE EN DUURZAME ONTWIKKELING IN HET FYSIEKE DOMEIN	4
▶ DUURZAAM RUIMTEGEBRUIK: FLEXIBEL EN ADAPTIEF	7
▶ OMGAAN MET RISICO'S EN ONZEKERHEDEN IN HET FYSIEKE DOMEIN	9
▶ KENNIS IN HET FYSIEKE DOMEIN: ONTWIKKELING, BENUTTING EN INFRASTRUCTUUR	10
▶ VERMAATSCHAPPELIJING IN HET FYSIEKE DOMEIN: VERANDERENDE ROL BESTUUR EN NIEUWE ARRANGEMENTEN	11
▶ GLOKALISERING: INTERNATIONALISERING EN AANDACHT VOOR HET LOKALE IN HET FYSIEKE DOMEIN	12

BIJLAGEN

▶ 1. OVERZICHTEN VAN INTERNATIONALE EN EUROPESE BELEIDSAGENDA IN RELATIE TOT RLI-BELEIDSVELDEN/ PROGRAMMALIJNEN	14
▶ 2. TOTSTANDKOMING	18

INLEIDING

Het secretariaat van de Raad voor de leefomgeving en infrastructuur (Rli) heeft op verzoek van de raad een internationale verkenning opgesteld ter voorbereiding van het werkprogramma 2015-2016. Deze verkenning inventariseert opkomende vraagstukken - signalen - uit de internationale omgeving die voor het volgende werkprogramma van de Rli relevant kunnen zijn. De signalen zijn geordend naar de zes meerjarige programmalijnen die beschreven zijn in het [Rli-werkprogramma 2014-2015](#). Deze programmalijnen zijn gekoppeld aan de rijksbrede adviesthema's die door het kabinet bij de adviesraden zijn neergelegd. De signalen bevestigen dat de Rli-programmalijnen nog steeds actueel zijn.

Daarnaast geeft de verkenning een overzicht van de meest relevante internationale en Europese beleidsagenda's voor de middellange termijn. In het overzicht in de bijlage zijn hoofdbeleidsagendapunten, betrokken Rli-beleidsvelden, programmalijnen, verantwoordelijke instanties, belangrijke (ijk)momenten en opkomende/ belangrijke issues in trefwoorden opgenomen. De internationale verkenning bevat geen weging van het belang van de afzonderlijke signalen of een prioritering van de onderwerpen op de internationale en Europese beleidsagenda's. Het geeft evenmin een doorvertaling naar concrete adviesmomenten. Deze weging, prioritering en beoordeling van geschikte adviesmomenten maken onderdeel uit van de voorbereiding van het nieuwe werkprogramma. Het secretariaat presenteert nu enkel een inventarisatie.

ECONOMIE EN DUURZAME ONTWIKKELING IN HET FYSIEKE DOMEIN

Duurzame ontwikkeling en anders denken over economie

De economie is niet gebaat bij een verdergaande uitputting van natuurlijke hulpbronnen; dat wordt inmiddels internationaal erkend door beleidsmakers. Wel bij duurzame ontwikkeling. Dat vraagt om een verbreding van de gangbare, economische definitie van welvaart. De Europese Unie (EU) en de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO) spreken over 'Green Growth'. Het Verenigde Naties-Milieuprogramma (UNEP) spreekt over 'Green Economy' en het World Economic Forum (WEF) pleit voor 'New Growth Models: Challenges and steps to achieving patterns of more equitable, inclusive and sustainable growth' (2014). De Oxford Martin Commission for Future Generations gaat in het rapport '[Now for the long term](#)' (2013) nog een stap verder en legt de vinger op een paar zere plekken in het huidige economische systeem.

Het denken over werk en werkgelegenheid verandert: van zo volledig mogelijke arbeidsparticipatie naar een arbeidsparticipatie waarin betaald werk, vrijwilligerswerk, zorgtaken en andere activiteiten gecombineerd worden en elkaar kunnen afwisselen. Bovendien vraagt het beheer van grondstoffen om een sterkere coördinatie van sectorbeleid en een betere samenwerking tussen overheden en de wetenschap. Er zijn meer sectoroverstijgende en geïntegreerde handelingspraktijken nodig die grondstoffenefficiëntie, verminderde uitstoot van broeikasgassen en terugdringen van afval en milieuaantasting bevorderen.

Het verleggen van de koers van economisch denken naar denken in termen van verbinding van economie en duurzame ontwikkeling (ecologisch, sociaal en economisch), vraagt om een nieuwe manier van probleembenadering.

Hiervoor worden vanuit verschillende richtingen concepten ontwikkeld.

Een van die concepten is de 'Safe operating Space for Humanity' (Planetary Boundaries), ontwikkeld door het [Stockholm Resilience Centre](#). Dat concept gaat er vanuit dat in de aanloop naar een nieuwe duurzame ontwikkelingsagenda duurzame ontwikkelingsdoelen (zogenaamde SDG's)

worden geformuleerd en de mogelijkheden worden verkend van veilige en rechtvaardige grenzen voor de ontwikkeling van de mensheid (onder andere door Verenigde Naties, Europese Unie (EU), Europees Economisch en Sociaal Comité (EESC), Europees samenwerkingsverband van duurzaamheidsraden (EEAC), Europees netwerk voor duurzame ontwikkeling (ESDN)). Voor het werkprogramma van Rli is de vraag relevant wat dergelijke doelen en grenzen op nationaal niveau kunnen betekenen?

Olivier de Schutte heeft eind 2013 een nieuw concept geïntroduceerd, namelijk '[Transitional Governance](#), Europe's Fifth Project'. Dit concept is gebaseerd op de overtuiging dat de sleutel voor het ontwikkelen van een duurzame (economische) ontwikkeling ligt in het ondersteunen van sociale innovatie en lokale experimenten om zo het collectieve leren te versnellen. Het verminderen van de ecologische schade en het ontwikkelen van een samenleving die groepen betreft en niet uitsluit gaan hier hand in hand. Het gaat in dit concept niet zozeer om een nieuw governance-model als wel om het ter discussie stellen van het hele idee van governance (vooral het top-downkarakter ervan). Vooral in de voedsel-, energie- en transportsector zijn de uitdagingen om te komen tot een versnelde verduurzaming groot, omdat veranderingen van bovenaf steeds vaker op weerstand stuiten.

De participatieve economie is in opkomst. Deze bouwt voort op de netwerksamenleving en bestaat uit een groot aantal kleinere, lokale initiatieven gericht op het integreren van de sociale, ecologische en economische dimensie. Alternatieve vormen van financiering ('crowd-sourcing', participatieve financiering), van voedselproductie en -consumptie (stadslandbouw, een trend waar Marqt en Willem & Drees op aansluiten), en van omgaan met vervoer (het gros van de jonge mensen in Parijs heeft geen rijbewijs en wil geen auto, bijvoorbeeld) worden steeds populairder.

De wijze waarop in het overheidsbeleid wordt omgegaan met complexe problemen, krijgt steeds meer kritiek. Het lijkt eerder te leiden tot inactiviteit dan tot activiteit. Recent is het begrip 'mutatie'

gelanceerd voor de ingrijpende veranderingen die gaande zijn op het gebied van economie en duurzame ontwikkeling ([ESPAS conferentie](#), 17-18 februari 2014).

Welke consequenties hebben deze ingrijpende veranderingen voor de adviesprogramma's van de adviesraden in het algemeen, en van de Rli in het bijzonder?

Voedsel-gezondheid-omgeving

Internationaal is er steeds meer aandacht voor de relatie voedsel-gezondheid. Het aantal mensen dat wereldwijd lijdt aan ziektes die samenhangen met (ernstig) overgewicht is inmiddels groter dan het aantal mensen die honger lijden.

Verstedelijking, groeiende welvaart en de mondiale beschikbaarheid en sterke promotie van ongezond voedsel zijn debet aan een groeiende tweedeling in de voedselcultuur. De VN acht een 'business-as-usual' aanpak van deze tweedeling niet meer voldoende.

Diverse grote steden (onder andere New York, Londen en Amsterdam) hebben 'voedselvisies' opgesteld waarbij de aandacht uitgaat naar de factoren die bepalend zijn voor deze tweedeling. Stadslandbouw, schooltuinen, wijkvolkstuinten, smaaklessen enzovoort, zijn daar onderdeel van. De laatste jaren wordt de druk vanuit non-gouvernementele organisaties (ngo's) op de voedselproducenten en de overheid (nationaal, Europees en internationaal) steeds sterker om de gehaltes aan zout, suiker en slechte vetten in producten te verminderen.

Ook in het Westen is er sprake van een groeiende tweedeling in de voedselcultuur. Die tweedeling in de voedselcultuur leidt er toe dat steeds meer mensen al vanaf jonge leeftijd te weinig gezonde en te veel ongezonde voeding binnenkrijgen. Dit leidt tot ontwikkelingsachterstanden bij kinderen, met hogere risico's op gezondheidsklachten én met stijgende gezondheidskosten. Uit onderzoek blijkt dat omgevingsfactoren, de sociale, economische en fysieke omgeving, het meest bepalend zijn voor deze tweedeling.

De vraag dringt zich op wat deze tweedeling betekent voor de rol van de rijksoverheid. Die koestert het 'grote goed' van de keuzevrijheid van de consument, terwijl deze keuzevrijheid sterk wordt ingeperkt door voedselproducenten die zich op hun beurt ook beroepen op de keuzevrijheid van de consument: die kiest immers zelf voor ongezond voedsel. De Wetenschappelijke Raad (WRR) voor het Regeringsbeleid is bezig met een

advies over de samenhang tussen vraagstukken rond de productie, distributie en consumptie van voedsel, en met aanbevelingen voor noodzakelijke interventies. Voor de Rli liggen er vragen over de relatie voedsel-gezondheid-fysieke omgeving en de rol van de rijksoverheid in deze relatie.

Omgaan met grondstoffenschaarste

Het beheer van en de toegang tot grondstoffen en vooral het verband tussen voedsel-water-energie is in de toekomst een van de meest kritieke punten door het risico van politieke, sociale en economische instabiliteit dat daarmee gepaard gaat, zelfs tot een bedreiging van de mondiale veiligheid aan toe ([Wilton Park](#)).

Het in december 2012 door Chatham House gepubliceerde rapport '[Resources Futures](#)' onderzoekt de nieuwe politieke economie van de natuurlijke hulpbronnen. Het rapport benadrukt de onderlinge verbondenheid en de interferentie tussen de verschillende schaarsten. Een belangrijke constatering in het rapport is dat ongeacht of grondstoffen nu wel of niet opraken, het vooruitzicht van volatiele prijzen blijft, net als toeleveringsproblemen, versnelde degradatie van milieu en natuur, en stijgende politieke spanningen over de toegang tot grondstoffen. Handel wordt de frontlinie van grondstoffenconflicten. Er is in een dergelijk spanningsveld grote behoefte aan de ontwikkeling van vertrouwenversterkende maatregelen, maatregelen die de transparantie en voorspelbaarheid verbeteren van het gebruik van exportcontroles en andere restricties. Ook is het cruciaal om een beter onderscheid te kunnen maken in grondstoffensubsidies die milieuvriendelijk zijn, en subsidies met onbedoelde maar 'perverse' effecten. Grondstoffenpolitiek zal de mondiale agenda gaan bepalen.

Op Europees niveau is in de Europa 2020-strategie aandacht voor grondstoffenschaarste: de Routekaart voor [Grondstoffenefficiëntie](#) (2013), en de plannen voor de uitwerking daarvan met concrete doelen en indicatoren. Economisch en ecologisch gezien is het belangrijk om kringlopen te sluiten door hergebruik en terugwinning van materialen en grondstoffen en daardoor de biobased en circulaire economie te bevorderen. De consequenties van, en toepassingsmogelijkheden voor, de Ladder van Moerman, die de mogelijkheden voor een optimalisatie van reststroomverwerking verbeeld, is nog volop in discussie, evenals het reduceren van voedselverspilling.

Het Europese samenwerkingsverband van duurzaamheidsraden (EEAC) signaleert dat er een 'water-wise biobased economy' nodig is om de ontwikkeling en bescherming van ecosysteemdiensten (functies van het natuurlijk systeem voor mens en samenleving, zoals productiediensten, regulerende diensten, culturele en ondersteunende diensten) vorm te geven. De Rli heeft aandacht voor de biobased en circulaire economie (adviezen duurzame landbouw, logistieke kracht en – in voorbereiding – toekomstige afvalinfrastructuur).

Marktarrangementen op het terrein van duurzame energie en water

De opkomst van kleinschaliger en groene vormen van decentrale energieopwekking (wind, zon, biogas, warmtekrachtkoppelingen) betekent dat gebruikers voor het grootste deel overgaan op elektriciteit en dat vergt op alle schaalniveaus aanvullende (internationale) infrastructuur (2013). Denk bijvoorbeeld aan aanpassingen van de elektriciteits- en gasvoorziening op wijkniveau en aan 'smart grid'-systemen, waardoor er een betere afstemming tussen vraag en aanbod van energie kan worden bereikt met behulp van nieuwe technologieën.

Verder neemt het belang van energiewinning uit zuiveringsslib en het terugwinnen van grondstoffen (met name fosfaat) bij waterzuivering door waterschappen toe. Daarmee opereren publieke instellingen (waterschappen) in toenemende mate op private, internationale markten. Welke rol moet de rijksoverheid nemen in dit transitieproces, en hoe doen andere landen dit (Duitsland, Denemarken en het Verenigd Koninkrijk)?

Van oudsher is de verantwoordelijkheid voor water (zoet water, kwaliteit van oppervlaktewater, waterveiligheid) in Nederland een publieke verantwoordelijkheid, inclusief de meeste uitvoeringstaken. De brede maatschappelijke tendens om meer verantwoordelijkheid bij de burger en het bedrijfsleven te leggen en de toenemende verwevenheid van publieke en private belangen bij beleid en in de uitvoering, roepen de vraag op of, en zo ja, hoe de verantwoordelijkheden in het waterdomein anders kunnen worden verdeeld. Hoe kan de verantwoordelijkheid voor waterveiligheid, zoetwatervoorziening en waterkwaliteit worden gedeeld? Wat zijn kerntaken voor de rijksoverheid en welke taken kunnen worden gedeeld en verdeeld? Wat is de 'publieke' basiswaarde, en hoe kan die bijvoorbeeld privaat verhoogd worden? Hoe kan de overheid het denken over gedeelde en

verdeelde verantwoordelijkheden voor zoet water, waterkwaliteit en waterveiligheid in beweging brengen? Welke verdeling van taken binnen de verschillende overheidsorganen past daar het best bij, en welke rol speelt het Europees beleid hierbij?

De Europese Kaderrichtlijn Water schrijft voor dat de lidstaten zorgen voor terugwinning van de kosten van waterdiensten bij watergebruikers. Een mogelijke vraag is of een dergelijke kostenterugwinning ook aan de orde kan zijn voor bijvoorbeeld waterveiligheid?

Verplichte privatisering van drinkwaterbedrijven zoals in de voorgestelde Europese Commissie-richtlijn COM (2011) 897 is niet aan de orde, door onder meer een burgerinitiatief om voorzieningen voor drinkwater hiervan uit te zonderen.

Niettemin wordt in Zuid-Europese landen nu wel geprivatiseerd, als voorwaarde voor financiële steun van de Europese Centrale Bank. De vraag naar meer marktwerking in de drinkwatersector blijft actueel.

Hier liggen vragen op de raakvlakken publiek-privaat en nationaal-Europees. Voor de Rli speelt hierbij de vraag of deze ontwikkelingen bijdragen aan een duurzaam energie- en waterbeleid.

Duurzame mobiliteit en financiering

Als het aantal elektrische auto's toeneemt, worden die ook steeds meer thuis opgeladen. Dit betekent minder accijnsinkomsten. Door de toename van het aantal lichtere voertuigen nemen bovendien de inkomsten aan wegenbelasting af, zeker nu er geen rekeningrijden is ingevoerd. Het idee achter het financieren van mobiliteit is dat men betaalt voor een dienst. Dit in tegenstelling tot bijvoorbeeld ziektekostenverzekering, waar men betaalt voor bescherming tegen het risico dat men kosten maakt.

Gezien de snelle ICT- en andere technologische ontwikkelingen, zullen de investeringen die nu of de afgelopen jaren in infrastructuur zijn gedaan over twintig jaar waarschijnlijk niet zo'n hoog rendement hebben als eerder verwacht. Uit de bovenstaande constatering komen vragen rond het beoordelen van investeringsbehoeftes in infrastructuur en het verdelen van de lasten en de baten tussen overheid, bedrijfsleven en gebruikers gezien ontwikkelingen binnen de verkeer- en vervoerssector.

DUURZAAM RUIMTEGEBRUIK: FLEXIBEL EN ADAPTIEF

Steden staan internationaal en Europees in het vizier

Mondiaal is er veel aandacht voor steden gezien actuele vraagstukken rond grondstoffen- en energie-efficiënte, klimaatverandering, technologische ontwikkelingen en de algehele noodzaak van verduurzaming. In februari 2014 kwam de [C40 Cities Climate Leadership Group](#) bijeen. Op de agenda stonden oplossingen voor het stedelijke klimaatvraagstuk en de mogelijkheden voor samenwerking. De VN heeft besloten om in 2016 een conferentie te organiseren met als doel het versterken van de mondiale betrokkenheid bij een stedelijke duurzame ontwikkeling en het ontwikkelen van een gemeenschappelijke stedelijke agenda (Habitat III). Deze conferentie kan een belangrijke stap worden in het vertalen van de dan nieuwe globale duurzame ontwikkelingsdoelen die in 2015 klaar moeten zijn.

Binnen de EU speelt een reeks aan stedelijke thema's om verduurzaming van steden te verbinden met mobiliteit, CO₂-reductie, energietransitie, klimaatadaptatie, veerkracht, gezondheid en milieu, integratie ('social inclusion') en cultuur en erfgoed. Rond deze vraagstukken ontstaan samenwerkingsverbanden en grens-overschrijdende projecten met titels als: 'Green cities', 'Open cities', 'Resilience in cities', 'Innovative cities', 'Creative cities' en 'Urbact'. Ook worden verklaringen opgesteld en ondertekend door Europese ministers die symbool staan voor het aangaan van gemeenschappelijke inspanningen zoals 'Leipzig charter' en 'Toledo declaration'.

Nederland heeft het initiatief genomen om samen met de lidstaten, de Europese Commissie en met steden een Europese 'Urban Agenda' vast te stellen. Deze agenda moet bestaan uit een conceptueel kader en uit acties die gericht zijn op het versterken van de verduurzaming in steden in nationaal en Europees beleid. Deze 'Urban Agenda' is bedoeld als een nieuwe werkwijze voor lidstaten om samen de toekomstige uitdagingen en kansen van steden op allerlei terreinen van verduurzaming het hoofd te bieden. De achterliggende gedachte is dat steden een centrale rol spelen in het behalen van de EU 2020-doelstelling en cruciaal zijn voor een economisch competitief Europa. Het is daarvoor noodzakelijk dat zowel de Europese overheid

als nationale overheden en stakeholders een klimaat creëren waarin steden kunnen accelereren (bijvoorbeeld door ze beter te betrekken bij het opstellen van EU-beleid en door nieuwe Europese financiële instrumenten voor steden).

De Rli heeft veel kennis over duurzame stedelijke ontwikkeling en duurzame steden. Hoe maakt de raad deze kennis toegankelijk voor internationale en Europese fora? Welke rol wil de Rli bij deze fora spelen?

Binnensteden

Binnensteden zijn belangrijk vanwege de daar aanwezige voorzieningen, ontmoetingsmogelijkheden en de stedelijke economie (toerisme). Belangrijke dragers van de binnenstedelijke economie (dreigen te) verdwijnen: het winkelapparaat staat onder druk (vooral door internetshoppen) en voorzieningen als bibliotheken verdwijnen. Sommige steden lijken deze transitie te overleven (zoals Barcelona, Amsterdam, Kopenhagen, Hamburg en Den Bosch). Andere steden kwijnen weg (denk aan Heerlen, Emmen en Lelystad) en kunnen weer opbloeien (Ribe, Denemarken, na de aanwijzing als UNESCO werelderfgoed). Het is niet altijd duidelijk waarom steden zich weten te vernieuwen, of juist weggewijnen. Voor de Rli kan het interessant zijn om na te gaan wat voor steden aangrijpingspunten zijn om zichzelf opnieuw uit te vinden. Nederland heeft altijd een streng beleid gevoerd voor de perifere detailhandel en de grootschalige detailhandel (bijvoorbeeld om zogeheten weidewinkels te voorkomen). In andere landen, Frankrijk is een bekend voorbeeld, hebben binnensteden veel meer te lijden gehad onder perifere detailhandvestigingen, zoals weidewinkels.

Wat kan Nederland leren van andere landen? Wat wordt de toekomstige betekenis van binnensteden in de ruimtelijke economische ontwikkeling?

Bilaterale ruimtelijke issues

Veel ruimtelijk relevante issues deelt Nederland met buurlanden, al dan niet in de grensregio's. Denk aan waterveiligheid (Rijn, Maas en Delta-gebied), de toekomstige ontwikkeling van havens in het gebied Nederland-Vlaanderen (met name de mogelijke samenwerking tussen

Rotterdam, Antwerpen en hun satellithavens Amsterdam/IJmond, Vlissingen, Gent-Terneuzen en Zeebrugge), de clustering van regionale luchthavens in de grensgebieden van Nederland/Duitsland/België en het realiseren van de ecologische hoofdstructuur. Al deze issues zijn vaak concreter en in veel gevallen urgenter in grensregio's dan op het hogere Europees schaalniveau. Vanwege het grensoverschrijdende karakter ervan zijn er vaak meerdere overheids-lagen bij betrokken. Uit deze issues zijn advies-vragen voor de Rli af te leiden mede gebaseerd op rapporten van het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL).

Ruimtelijke gevolgen van het nieuwe werken

Het nieuwe werken heeft grote ruimtelijke gevolgen. Het leidt tot een drastische vermindering van de behoefte aan kantoorruimte. Tegelijkertijd worden productieketens opgesplitst in fragmenten. De productie op een locatie wordt daarmee kleinschaliger en gespecialiseerder. Wonen en werken wordt vaker gecombineerd. Bedrijven stellen ook steeds vaker (overtollig geworden) werkplekken beschikbaar aan derden. Dit heeft gevolgen voor de inrichting van de leef- en werkomgeving en ook voor mobiliteit. Door de 3D-printer wordt mogelijk de productieketen korter en verandert de detailhandel (de consument koopt bijvoorbeeld het ontwerp via internet en print het thuis uit).

Het overaanbod en de mismatch tussen aanbod van en vraag naar vastgoed is een Europees fenomeen. In andere landen is daar innovatief instrumentarium voor ontwikkeld dat ook in Nederland kan worden gebruikt. Denk aan een verwijderingsbijdrage (je mag pas bouwen als je ook wat sloopt) en slooppremies (in Duitsland betalen banken mee aan de sloop om het prijspeil van de resterende voorraad te behouden). Dit is vooral in de woningbouw het geval, maar het is interessant om te bezien wat er gebeurt met bedrijfsgebouwen, waaronder ook rijksvastgoed.

Wat kan Nederland leren van andere landen?
Welke gevolgen heeft het nieuwe werken voor de ruimtelijk-economische structuur van de toekomst?
Aan deze vragen kan de Rli in zijn adviezen aandacht besteden.

Biodiversiteit en natuur in ruimtelijk perspectief

De 'EU-biodiversiteitsstrategie naar 2020' is een integraal onderdeel van de 'Europe 2020 Strategy' en gericht op het tegengaan van biodiversiteitsverlies en het bijdragen aan grondstoffenefficiëntie en een groene economie. In 2013 werd een belangrijke stap gezet in de uitvoering van de EU-biodiversiteitsstrategie met de Mededeling Groene Infrastructuur (COM(2013) 249), waarin aandacht besteed wordt aan de ruimtelijke structuur van natuurlijke en seminatuurlijke gebieden en hun publieke diensten.

Op 1 januari 2014 is het [7^e Milieu Actie Programma 'Goed leven, binnen de grenzen van onze planeet'](#) van kracht geworden.

Daarin staat een langetermijnvisie van de Europese Unie in 2050 over klimaatverandering, biodiversiteit, milieu en gezondheid, duurzaam beheer van natuurlijke energiebronnen en afvalbeheer. In dit programma zijn planetaire grenzen vertaald naar het Europees niveau. In Zweden en Zwitserland (in samenwerking met het UNEP) is men bezig om dit begrip werkbaar en betekenisvol te maken voor het nationale niveau.

In hoeverre is het ook voor Nederland zinvol om planetaire grenzen te vertalen naar nationaal niveau, en ligt bij deze vertaling een rol voor de Rli?

OMGAAN MET RISICO'S EN ONZEKERHEDEN IN HET FYSIEKE DOMEIN

Verantwoordelijkheidsverdeling

Veel van de ontwikkelingen die tot nu toe zijn genoemd, leggen meer verantwoordelijkheden bij bedrijven dan voorheen. Dat geldt bijvoorbeeld voor aansprakelijkheid bij milieuschade (onder andere vastgelegd in regelgeving voor de offshore-sector). Het geldt ook voor de veiligheidscultuur in bedrijven en voor veiligheidsprestatie-indicatoren. Bijvoorbeeld de verschuiving in wetgeving van middelvoorschriften naar doelvoorschriften. In dit kader zijn ook de initiatieven van de VN (United Nations International Strategy for Disaster Reduction, UNISDR) en OESO interessant om de krachten van stakeholders te bundelen bij risicobeheersing van kritieke infrastructures. Het is de vraag in hoeverre men in Nederland bij het auditen van kritieke infrastructures en bij het signaleren van nieuwe risico's in de samenleving een voldoende integrale benadering hanteert.

Wat zou een meer integrale beoordeling van kritieke infrastructuur en nieuwe risico's in de samenleving voor gevolgen hebben voor de verantwoordelijkheidsverdeling tussen overheid en bedrijfsleven?

Waterveiligheid en risicomanagement

Het algemene strategische waterveiligheidsbeleid in Nederland ligt vast in het Deltaprogramma en in Europa in de Richtlijn Overstromingsrisico's. Daarin komen trends in waterveiligheid aan bod. Interessante raakvlakken met het brede risicobeleid voor de Rli om uit te diepen zijn 'early warning systems', rampenbestrijding en crisisbeheersing (zie ook Joint Programming Initiative – strategic research and innovation agenda in relatie tot het Europees onderzoek en innovatieprogramma Horizon 2020).

In internationale context is het interessant dat minister Schultz van Haegen van Infrastructuur en Milieu (IenM) onlangs is benoemd tot vicevoorzitter van de VN-commissie 'High Level Experts and Leaders Panel for Water and Disasters'. De vraag is in hoeverre hier ook een adviserende rol kan liggen voor de Rli.

Waterverontreiniging, nanodeeltjes en aanpak bij de bron

In het oppervlaktewater komen in toenemende mate nanodeeltjes, resten van medicijnen en hormoonbeïnvloedende stoffen voor ('emerging pollutants'). Het verwijderen van deze stoffen vraagt om de toepassing van nieuwe technieken in rioolwaterzuivering en drinkwaterbereiding en betekent hogere kosten. Bestrijding van dit type verontreiniging aan de bron door bijvoorbeeld productafspraken, vereist een aanpak op Europese schaal.

Welke vormen van governance zijn nodig om de technologische ontwikkelingen binnen nanotechnologie, (vee)voeding en farmacie te verbinden aan het voorzorgprincipe dat in 1992 in het Verdrag van Rio is opgenomen, en dat stelt dat nieuwe technologieën niet mogen worden toegepast als ze schade voor milieu en gezondheid lijken op te leveren, ook als in wetenschappelijk onderzoek die risico's (nog) niet onomstotelijk zijn vastgesteld?

KENNIS IN HET FYSIEKE DOMEIN: ONTWIKKELING, BENUTTING EN INFRASTRUCTUUR

Kennisbehoefte decentrale overheden

De decentralisatie van beleid van het Rijk naar lagere overheden heeft ook gevolgen voor de gewenste kennisinfrastructuur en kennisverdeling over deze bestuurslagen (zie ook de publicatie 'Kennismaken met decentrale overheden 2013' van het PBL). Hoe kan strategische kennis bewaard blijven, verbindingen tussen kennis gewaarborgd en een efficiënte kennisontwikkeling gerealiseerd? Bestaan er in het buitenland voorbeelden van hoe de kennisinfrastructuur hierop aangepast kan worden, voorbeelden waaruit de Nederlandse rijksoverheid kan putten?

Wat betekent de kennisbehoefte bij decentrale overheden voor de EU-verplichtingen van de rijksoverheid op gedecentraliseerde beleidsterreinen?

Digitale data en social media: empowerment of uitsluiting?

De brede beschikbaarheid van (digitale) informatie kan leiden tot meer transparantie en directe democratie. Het kan gedragsverandering stimuleren, bijvoorbeeld in het verkeer en in wat mensen eten. De toegang van grotere bedrijven en welvarende burgers is groter dan van kleinere bedrijven en minder welvarende burgers en de eerste groep heeft dan ook meer invloed op besluitvorming. Hoewel 'social media' wereldwijd steeds meer worden gebruikt, is het niet gezegd dat dat leidt tot grotere wereldwijde verbondenheid. Online platforms worden hoofdzakelijk op lokaal tot nationaal niveau gebruikt en verschillen tussen en binnen landen blijven dus bestaan. Op Europees niveau is men niet onverdeeld optimistisch over 'empowerment' van alle burgers in digitalisering. [RAND](#) (een non-profit instituut dat beleidskeuzes wil verbeteren door onderzoek en analyse) signaleert een toenemende ongelijkheid in de samenleving, waarbij het verschil wordt uitgemaakt door de toegang tot informatie.

Hoe verhouden de nieuwe mogelijkheden van 'big data' – grote hoeveelheid gegevens, snelheid wat betreft beschikbaarheid en diversiteit in aard van de gegevens - en 'social media' zich tot het streven naar een economie en samenleving die meer 'inclusive' en rechtvaardig is?

Vragen vanuit breder perspectief

Geluidsbronnen zijn voor de perceptie van geluid van groot belang. Het ruisen van bomen,

bijvoorbeeld, wordt heel anders beleefd dan het geluid van vliegtuigen of auto's. De techniek bepaalt de geluidsnorm, maar hoe breng je de perceptie in bij de afweging?

Ultrafijn stof en stikstofoxiden (PM10 en NOx) hebben grote gezondheidseffecten. Als men die effecten zou meenemen in de zonering rond snelwegen, dan zou men andere zoneringsnormen stellen. Is het de bedoeling om te voldoen aan absolute (emissie)regels van de EU, of zou het beleid vooral gewenste effecten in termen van bijvoorbeeld gezondheid, bescherming van de biodiversiteit, en een goed woon- en vestigingsklimaat moeten realiseren? Regelgeving loopt snel achter door het hoge ontwikkelingstempo van de technologische mogelijkheden.

Om te weten of beleid effect heeft of moet worden aangepast, wordt dat gemeten. Internationaal speelt er op diverse gebieden een discussie over de juiste indicatoren om dat te doen. Als men voor bereikbaarheid naast transportkosten ook het aantal te bereiken locaties in de meting zou meenemen, zouden de huidige bereikbaarheidsproblemen in een ander daglicht komen te staan. De bereikbaarheid in de Randstad is dan heel goed te noemen, die in Groningen of Friesland slecht. De definitie en de 'gevoeligheid' van indicatoren kunnen bepalend zijn voor de uitkomsten van het meten ervan, net als een verregaande vereenvoudiging in meten tot te snelle conclusies kan leiden.

Een ander voorbeeld is het denken over grondstoffen in termen van schaarste. Het rapport 'Critical raw materials for the EU' (2010) selecteerde veertien 'kritische mineralen' op grond van twee criteria: het risico op leveringstekorten en de economische gevolgen van die tekorten. De waarde van dit soort inschattingen is sterk afhankelijk van politieke, economische en technologische ontwikkelingen, die moeilijk zijn te voorspellen. Het is zinnvoller om niet te proberen de waarde van de inschattingen te verhogen, maar die juist op te nemen in de beleidsoplossingen. Niet grondstoffen zijn de essentie, maar de functies van deze materialen voor producten. Dankzij innoveren, verbeteren, ontdekken en uitvinden wordt afval bijvoorbeeld steeds meer gezien als materiaal voor nieuwe producten.

VERMAATSCHAPPELIJING IN HET FYSIEKE DOMEIN: VERANDERENDE ROL BESTUUR EN NIEUWE ARRANGEMENTEN

Vermaatschappelijking: voorbeelden uit Duitsland en het Verenigd Koninkrijk

Net zoals er in de troonrede in 2013 werd gesproken van de participatiesamenleving, zo spreekt het actuele [Duitse regeerakkoord](#) van bevordering van 'bürgerschaftliches Engagement': vrijwilligerswerk en initiatieven voor bijvoorbeeld dorpswinkels, kinderopvang, ouderenhuisvesting en energievoorziening zullen worden gefaciliteerd, bijvoorbeeld door het mogelijk maken van organisatievormen die bureaucratische rompslomp vermijden. Ook de betrokkenheid van burgers bij stadsontwikkeling wordt gestimuleerd.

Vergelijkbaar met de trend van vereenvoudigen en bundelen van omgevingsrecht die in Nederland is ingezet met de Omgevingswet, voorziet het actuele [coalitieakkoord in het Verenigd Koninkrijk](#) op korte termijn vooral in radicale decentralisatie in het fysieke domein: afschaffing van regionale plannen voor gebiedsontwikkeling, 'devolution of power' naar lokale besluitvorming over wonen en ruimtelijke ordening, meer democratische besluitvorming over infrastructuur, de mogelijkheid voor lokale gemeenschappen om publieke diensten in stand te houden en te beslissen over de inzet van belastingen in hun eigen omgeving. Overigens wordt daarbij in het coalitieakkoord zowel gesproken over meer financiële autonomie voor gemeenten, als over een bevestiging van alle plaatselijke belastingen.

Op langere termijn wil de Britse regering met '[open source planning](#)' voor de inrichting van buurten gaan werken. Het nationale kader voor ruimtelijke ordening wordt gestroomlijnd en blijft bescherming bieden aan de groenstructuur (onder andere de 'Green Belt', nationale parken en landschappen). Ook bijvoorbeeld de grote verkeers- en energie-infrastructuur blijven nationaal geregeld en bouwen in gebieden met overstromingsgevaar kan worden verboden. Binnen dat nationale kader kunnen lokale gemeenschappen (dorpen, steden, wijken, landgoederen of andere relevante eenheden) bottom-up bouwplannen ontwikkelen. Publieke taken als afvalverwerking en vervoer worden bovenlokaal (door 'counties' en stadsregio's) geregeld.

Wat kan Nederland leren van voorbeelden van vermaatschappelijking van beleid in andere landen?

Particulier initiatief en regulering in relatie tot mobiliteit en toerisme

Er ontstaan nieuwe vormen van particulier initiatief die niet onder de regulering voor het bedrijfsleven vallen. De vraag is of het nodig is om wat te doen aan deze particuliere initiatieven. Moeten ze gereguleerd worden? In het buitenland ontstaan er problemen, bijvoorbeeld door oneerlijke concurrentie in de taxibranche. In de Verenigde Staten hebben sommige particuliere taxi's niet voor een tarief gekozen. De taxichauffeurs vragen om een donatie en omzeilen zo het belastingstelsel. Dit is vergelijkbaar met Airbnb¹ waar sprake is van oneerlijke concurrentie met de officiële bed en breakfast mogelijkheden en gemeenten de toeristenbelasting mislopen. Om die reden is in New York Airbnb inmiddels verboden. Wat te doen met klantbescherming, de Arboretum en dergelijke? Moet er worden gereguleerd, gesubsidieerd, eisen worden gesteld, of moet een concurrentiebeding opgenomen worden?

1 Airbnb is opgericht in 2008 in Californië en is een community marktplaats voor unieke accommodaties over de hele wereld; online of mobiel te boeken.

GLOKALISERING: INTERNATIONALISERING EN AANDACHT VOOR HET LOKALE IN HET FYSIEKE DOMEIN

Opschalen versus decentraliseren

Teisman constateert voor [Platform 31](#) – netwerkorganisatie voor kennis voor stad en regio – een trend naar opschaling van complexe vraagstukken naar een hoger bestuurlijk schaalniveau. Bij complexe vraagstukken werken eenvoudige oplossingen niet. Bovendien moeten overheden op verschillende niveaus samen handelen om de vraagstukken aan te kunnen pakken. Kennis over complexe vraagstukken is verdeeld over partijen en mensen, en vergt dus juist ‘multilevel governance’ – al is dat niet simpel. Teisman noemt als thema’s onder andere klimaatadaptatie en stagnerende gebiedsontwikkeling. Voorbeelden op Europees niveau zijn: regels voor arbeidsmigranten, telecommunicatie en banktoezicht. Deze regels kunnen leiden tot onlustgevoelens over verlies aan autonomie. Hij signaleert dat tegelijkertijd voor andere vraagstukken een oplossing wordt gezocht in decentralisatie, zoals de verschuivingen in het sociale domein richting gemeenten en in het ruimtelijke domein naar regio’s.

Wat verandert er in de invulling van de rol van de rijksoverheid als complexe vraagstukken steeds verder worden opgeschaald en die om samenwerking vragen tussen niveaus, terwijl andere vraagstukken worden gedecentraliseerd? Hoe kan het lokale niveau worden gefaciliteerd om de taken die op het lokale niveau samenkomen op te pakken?

De toenemende Europeanisering van de Nederlandse ruimtelijke ordening

Ruimtelijke ordening is geen Europese bevoegdheid, maar de Nederlandse ruimtelijke ordening raakt steeds meer in de ban van Europees sectorbeleid. Allerlei sectorale Europese maatregelen en richtlijnen hebben een ruimtelijke uitwerking in de verschillende lidstaten. Bijvoorbeeld ruimtelijke effecten van Europees transportbeleid, landbouwbeleid, milieubeleid, natuurbeleid, waterbeleid en concurrentiebeleid. Volgens David Evers (onderzoeker bij het PBL op het terrein van Europese ruimtelijke ordening) neemt de invloed van de EU op de Nederlandse ruimtelijke ordening gestaag toe door de verdere ontwikkeling van beleidsdossiers op deze gebieden. Evers is bezig met een studie die voor de zomer 2014 uitkomt. Daarin constateert hij dat de europeanisering van de Nederlandse ruimtelijke ordening al een tijdje

aan de gang is, maar dat deze ook in de toekomst gestaag doorgaat. Wat betekent deze europeanisering voor Nederland? En voor het Rijk? Evers doet een voorzet voor de antwoorden op deze vragen.

Interessant in dit verband is de houding van Nederland en van het Ministerie van IenM tegenover Europese ruimtelijke ordening. In het verleden was Nederland geïnteresseerd in coördinatie vanuit Europa op dit terrein vanwege de gemeenschappelijke belangen van de EU-lidstaten (in jaren negentig was dat het Europees Ruimtelijk OntwikkelingsPerspectief, EROP, de basis voor Territorial cohesion en Territorial agenda). Op het moment lijkt er vanuit het Ministerie van IenM behoedzaam en soms defensief geopereerd te worden als het gaat om ruimtelijke effecten van Europese regelgeving en beleid. Tegelijkertijd maken steeds meer ‘sectorale’ Europese beleidsvelden zich het ruimtelijk denken eigen door in ruimtelijke patronen en in samenhangen te denken.

De genoemde PBL-studie kan vragen oproepen die voor de Rli aanleiding kunnen zijn aandacht aan de onderwerpen van die vragen te besteden.

Grensoverschrijdende vermaatschappelijking

In diverse West-Europese landen zien we dat [zorgtaken voor ouderen](#) met het oog op klimaat en kosten naar het [buitenland](#) worden verplaatst, bijvoorbeeld naar Zuid-, Centraal- en Oost-Europa, zelfs naar Zuidoost-Azië. Tot dusver zijn [woningcorporaties](#) die in huisvesting over de grens wilden investeren (bijvoorbeeld studenten-huisvesting in België of ouderenwoningen in Spanje) door de Nederlandse overheid teruggefloten. Wel is het mogelijk dat buitenlandse collectieve [woonzorg-concepten](#) ook hier worden toegepast en dat Nederlanders die [overwinteren](#) in het buitenland daar gebruik kunnen maken van lokale zorginstellingen.

Welke rolverdeling is nodig om de nieuwe grensoverschrijdende vermaatschappelijking te reguleren tussen publiek en privaat, en tussen EU-lidstaten?

Governance van de oceanen

Duurzame en wijze omgang (beheer, exploitatie) met oceanen is een opkomend beleidsonderwerp. Welke mondiale, nationale en regionale governance-opgaven spelen daarbij? Oceanen spelen immers een grote (en waarschijnlijk onderschatte) rol in een duurzame energie- en voedselvoorziening. De Duitse adviesraad WBGU (Wissenschaftliche Beirat der Bundesregierung Globale Umweltveränderungen) kwam recent met een uitgebreid advies over een transformatie in de [governance van de oceanen](#), met als uitgangspunten: oceanen als 'global public good', brede systeembenadering en het voorzorgbeginsel. De OESO is bezig met het verkennen van de economie van oceanen: 'The Future of the Ocean Economy; Exploring the prospects for emerging ocean industries to 2030', en heeft daarvoor een stuurgroep ingesteld.

Minister Schultz van Haegen is onlangs benoemd tot vicevoorzitter van de VN-commissie 'High Level Experts and Leaders Panel for Water and Disasters'. Heeft zij vanuit deze functie behoefte aan advies van de Rli over dit onderwerp

BIJLAGE 1

Overzichten van internationale en Europese beleidsagenda in relatie tot Rli-beleidsvelden/programmaliijnen

Internationale beleidsagenda ² (UN, WTO, OESO e.a.)	Raakvlakken Rli-beleidsvelden	Raakvlakken Rli-programmalijnen ³	Verantwoordelijke beleidsinstellingen ⁴	Belangrijke (ijk)momenten ⁵	Opkomende issues
VN-Habitat	Ruimtelijke ordening, Wonen, Verkeer en vervoer (e.a.)	END, DR, RISO, KIF, VMF, GLO	VN Habitat	VN Habitat III 2016 Alle VN-lidstaten zijn gevraagd om hieraan bij te dragen.	Steden! (alles komt daar bij elkaar);
Basel III (internationale regelgeving voor een stabielere bankensector)	Wonen (e.a.)	ND	Basel Committee on Banking supervision; Zie ook IMF; Wereldbank OESO	Volop nu: implementatie/ rolverdeling EU/ lidstaten (voor 2020 geïmplementeerd)	Financieel-economische crisis is sinds 2008 nog altijd hot issue; Niet alleen regulering banken, maar ook monetair en financieel systeem
VN Conventie Klimaatverandering	Klimaatbeleid, Energie (Voedsel, Water, Landbouw, Natuur, Milieu, Externe veiligheid)	END, DR, RISO, KIF, VMF, GLO	UNFCCC, IPCC	2014 'Year of Climate actions' Nieuwe afspraken zijn in voorbereiding en zouden in Parijs in 2015 tot een 'global agreement' moeten leiden. 'Emissie targets' 2020	Steden (coalities van steden C40 febr. 2014) Naast mitigatie en adaptatie ook meer aandacht financiering, technologie en governance
VN-Water	Water (Voedsel, Landbouw, Natuur, Milieu)	DR (e.a.)	VN-Water	2015 (bijdrage aan ' Post 2015 Development Agenda ' en Sustainable Development Goals)	Klimaatverandering, grensoverschrijdende grensoverschrijdende wateren, drinkwater en sanitaire voorzieningen, waterkwaliteit
Wereld Handels Overleg (WTO) Transatlantic Trade and Investment Partnership (TTIP)	Voedsel, Landbouw, Energie (e.a.)	END, DR, GLO	Wereld Handels Overleg (WTO) Transatlantic Trade and Investment Partnership (TTIP)	WTO: Implementatie Bali-akkoord 2013; TTIP onderhandelingen vanaf juli 2013 gaande	TTIP & US Farm Bill kunnen grote gevolgen hebben voor EU en voor NL'se agrofoodsector en economie
VN Rio process	Ruimtelijke ordening, Wonen, Verkeer en vervoer, Klimaatbeleid, Voedsel, Water, Landbouw, Natuur, Milieu, Energie, Ruimtelijk-economische ontwikkeling	END (e.a.)	Commission on Sustainable Development (CSD)	Thans voorbereidingen voor ' Post 2015 Development Agenda ' en Sustainable Development Goals Rio + 30 is in 2022	Sustainable Development Goals (irt Planetary Boundaries?) Green economy guidelines. Strategy for SD-financing Sustainable Consumption and Production

² In dit overzicht zijn de belangrijkste beleidsagendapunten opgenomen; de lijst bevat die onderwerpen die thans het meest actueel lijken voor de Rli. Dit overzicht bevat een aantal relevante internationale instellingen en is niet compleet. Bij een uitwerking van concrete onderwerpen zullen aanvullingen nodig zijn.

³ Meerjarige programmaliijnen WP 2014-2015

END Economie en duurzame ontwikkeling in het fysieke domein (incl. schaarste)

DR Duurzaam ruimtegebruik: flexibel en adaptief

RISO Omgaan met risico's en onzekerheden in het fysieke domein

KIF Kennis in het fysieke domein: ontwikkeling, benutting en infrastructuur (incl. toekomstverkenningen)

VMF Vermaatschappelijking in het fysiek domein

GLO Globalisering: internationalisering en aandacht voor het lokale in het fysieke domein

⁴ Dit overzicht bevat een aantal relevante internationale instellingen, en is niet compleet. Bij een uitwerking van concrete onderwerpen zullen aanvullingen nodig zijn.

⁵ Belangrijke ijkmomenten: internationale conferenties ter voorbereiding van bindende afspraken, evaluaties (MTR's e.d.), eindtermijnen van beleid. De timing van een advies zal rekening moeten houden met de beleidscyclus en het beoogde effect.

Internationale beleidsagenda ² (UN, WTO, OESO e.a.)	Raakvlakken Rli-beleidsvelden	Raakvlakken Rli-programmalijnen ³	Verantwoordelijke beleidsinstellingen ⁴	Belangrijke (ijk)momenten ⁵	Opkomende issues
Actieplan Niet-overdraagbare ziektes (Global NCD Action Plan 2013-2020)	Voedsel, Landbouw	END (e.a.)	WHO e.a.	Implementatie tot 2020	Voedsel en gezondheid
VN Voedselzekerheid (UN Food security)/VN SR Recht op voedsel (Right to food)	Voedsel, Landbouw	END	UN Committee on Food Security (CFS), FAO, HLPE	HLPE is thans bezig met consultaties rond o.a. emerging trends	Verbrede agenda: Resource Nexus Perspective ,
VN Biodiversiteitsverdrag (UN Convention on Biodiversity)	Natuur (Voedsel, Water, Landbouw)	DR	CBD , IPBES , TEEB	2011-2020 VN decennium voor biodiversiteit; CBD bereid zich ook voor op de Post2015 ontwikkelingsagenda	Ecosystem services/ resilience/ Economische aspecten van biodiversiteit
IEA (Internationaal Energie Agentschap)	Energie (e.a.)	RISO (e.a.)	IEA (e.a.)		Stijgende energievraag (duurzaam en fossiel) vraagt meer investeringen in infrastructuur; stijgende kosten en verdeling daarvan
UNISDR (VN kantoor voor rampen risicobestrijding)	Externe veiligheid (e.a.)	RISO (e.a.)	UNISDR (e.a.)	World Conference on Disaster Risk Reduction, maart 2015	Rli-beleidsterreinen zijn opkomende aandachtsvelden voor de Wereldbank
Wereldbank (World Bank)	Landbouw, Verkeer en vervoer, en nieuwe onderwerpen Stedelijke (ruimtelijke)ontwikkeling, Klimaat, Voedselzekerheid, Water, Biodiversiteit, Milieu en Energie	END, DR, RISO, KIF, VMF, GLO			Rli-beleidsterreinen zijn opkomende aandachtsvelden voor de Wereldbank

² In dit overzicht zijn de belangrijkste beleidsagendapunten opgenomen; de lijst bevat die onderwerpen die thans het meest actueel lijken voor de Rli. Dit overzicht bevat een aantal relevante internationale instellingen en is niet compleet. Bij een uitwerking van concrete onderwerpen zullen aanvullingen nodig zijn.

³ Meerjarige programmalijnen WP 2014-2015

END Economie en duurzame ontwikkeling in het fysieke domein (incl. schaarste)

DR Duurzaam ruimtegebruik: flexibel en adaptief

RISO Omgaan met risico's en onzekerheden in het fysieke domein

KIF Kennis in het fysieke domein: ontwikkeling, benutting en infrastructuur (incl. toekomstverkenningen)

VMF Vermaatschappelijking in het fysiek domein

GLO Globalisering: internationalisering en aandacht voor het lokale in het fysieke domein

⁴ Dit overzicht bevat een aantal relevante internationale instellingen, en is niet compleet. Bij een uitwerking van concrete onderwerpen zullen aanvullingen nodig zijn.

⁵ Belangrijke ijkmomenten: internationale conferenties ter voorbereiding van bindende afspraken, evaluaties (MTR's e.d.), eindtermijnen van beleid. De timing van een advies zal rekening moeten houden met de beleidscyclus en het beoogde effect.

Europese beleidsagenda	Raakvlakken Rli-beleidsvelden	Raakvlakken programmalijnen ³	Verantwoordelijke beleidsinstellingen ⁴	Belangrijke (ijk)momenten ⁵	Opkomende issues
Economische en Monetaire Unie (EMU)	Wonen (e.a.)	END (e.a.)	EMU (door toetreden Letland 18 lidstaten)	2014 (EP verkiezingen/ nieuwe Europese Commissie 2014 en in 2016 is NL voorzitter EU)	Verdere economische en financiële integratie of ... (wild card)
Interne Markt / level playing field	Voedsel, Landbouw, Verkeer en vervoer, Energie (e.a.)	END (e.a.)	EU	2014 (EP verkiezingen/ nieuwe EC) 2016 is NL voorzitter EU	
Mededinging	Alle beleidsvelden	END, DR (e.a.)	EU	2014 (EP verkiezingen/ nieuwe EC) 2016 is NL voorzitter EU	
Europa 2020	Voedsel, Landbouw, Natuur, Milieu, Energie, Ruimtelijk-economische ontwikkeling (e.a.)	END, DR, KIF (e.a.)	EU (SG coördineert)	Het beleid loopt tot 2020	7 kerninitiatieven , waaronder efficiënt gebruik van hulpbronnen
Horizon 2020	Alle beleidsvelden	KIF (e.a.)	EU (DG Research & innovation)	Het beleid loopt tot 2020	Maatschappelijke problemen als uitgangspunt
Smart Regulation	Alle beleidsvelden	Alle programmalijnen	EU (Secretary-General e.a.)	loopt door	Genoemd als een van onderwerpen voor NLs EU voorzitterschap 2016
EU Regionaal beleid	Alle beleidsvelden	DR (e.a.)	EU (DG Regio en Urban Policy (DG REGIO))	Het beleid loopt tot 2020	Interreg/samenwerking over grenzen
Territoriaal agenda	Alle beleidsvelden	DR (e.a.)	ER/EC (DG REGIO)	Het beleid loopt tot 2020	EU sectorbeleid krijgt steeds meer ruimtelijke facetten, terwijl RO geen EU bevoegdheid is
Verschillende thema's op het terrein van verkeer en vervoer	Verkeer en vervoer	DR, KIF (e.a.)	EU (DG MOVE)	2020/2030/2050	Het beleid wordt steeds integraler, meer gericht op circulaire economie en geplaatst in een breder ruimtelijk geheel
EU Klimaat & Energie pact / Routekaart naar een koolstofarme economie 2050	Klimaatbeleid en Energie (Voedsel, Water, Landbouw, Natuur, Milieu, Externe veiligheid)	END, DR, RISO, KIF	EU (DG CLIMA)	Op weg naar 2050 zijn er ijkmomenten in 2020 en 2030	NL model of Duits: NL langzaam en al polderend; Duits forse inzet en nu chaotisch

³ Meerjarige programmalijnen WP 2014-2015

END Economie en duurzame ontwikkeling in het fysieke domein (incl. schaarste)

DR Duurzaam ruimtegebruik: flexibel en adaptief

RISO Omgaan met risico's en onzekerheden in het fysieke domein

KIF Kennis in het fysieke domein: ontwikkeling, benutting en infrastructuur (incl. toekomstverkenningen)

VMF Vermaatschappelijking in het fysiek domein

GLO Globalisering: internationalisering en aandacht voor het lokale in het fysieke domein

⁴ Dit overzicht bevat een aantal relevante internationale instellingen, en is niet compleet. Bij een uitwerking van concrete onderwerpen zullen aanvullingen nodig zijn.

⁵ Belangrijke ijkmomenten: internationale conferenties ter voorbereiding van bindende afspraken, evaluaties (MTR's e.d.), eindtermijnen van beleid. De timing van een advies zal rekening moeten houden met de beleidscyclus en het beoogde effect.

Europese beleidsagenda	Raakvlakken Rli-beleidsvelden	Raakvlakken programma-lijnen ³	Verantwoordelijke beleidsinstellingen ⁴	Belangrijke (ijk)momenten ⁵	Opkomende issues
Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB)	Voedsel, Landbouw (Natuur, Milieu)	END, DR, KIF	EU (DG AGRI)	Nationale implementatie wordt ingevuld. Het beleid loopt tot 2020, tussentijdse evaluatie op onderdelen in 2015/2016	Innovatie/certificering zijn vanuit Rli belangrijke nazorgactiviteiten van het Rli-briefadvies uit 2013
Vogel- en habitatrichtlijn (Natura 2000)	Natuur (Ruimtelijke ordening, Landbouw, Milieu e.a.)	END, DR	EU (DG ENV)	De Natura2000-gebieden zijn in verschillende stadia qua aanwijzing en vaststelling	Relatie waterkwaliteit en beheer Natura 2000
Kaderrichtlijn water	Water (klimaat, landbouw, natuur e.a.)	END, DR	EU (DG ENV)	In 2015 moet de waterkwaliteit op orde zijn.	Beter implementatie bestaande regelgeving/guidance: kostenterugwinning/waterrechten
Marien en maritiem beleid	Water (klimaat e.a.)	END, DR, GLO	EDG MARE/DG ENV	2015/2020	Oceanen
7de Milieu Actieprogramma	Natuur, Milieu (e.a.)	END, DR	EDG ENV	Het beleid loopt tot 2020	Titel: Living well, within planetary boundaries
SEVESO III (Europese Richtlijn Risico's industriële ongevallen)	Externe veiligheid	RISO	EU (DG ENV/ECHO/HR)		Verantwoordelijkheidsverdeling
Smart Cities	Wonen (e.a.)	DR, KIF	EU (DG Energy, Move, Connect en Research)	Doelstellingen zijn voor 2020	Rli neemt 'Smart Cities' mee in Verkenning technologische innovaties
Reference Framework for Sustainable Cities	Wonen (e.a.)	DR, KIF	EU-lidstaten onder leiding van Frankrijk		Hulpmiddel aan stadsbesturen voor meer integraal beleid
Urban Agenda	Wonen (e.a.)	DR	EC (in nauwe samenwerking NL's BZK)	Advies CoR in juni 2014	Vergroten stedelijke dimensie in EU-beleid en EU-coördinatie; Steden spelen cruciale rol halen EU2020-doelstellingen
Memorandum of Understanding (MoU) "Energie-efficiëntie in de gebouwde omgeving in de Benelux en aangrenzende gebieden"	Wonen (e.a.)	END, DR, VMF	Benelux en Noordrijn-Westfalen (centrale, regionale en gemeentelijke overheden)	EU-richtlijnen energiebesparing en gebouwde omgeving (EPBD, vanaf 2021 voor alle nieuwe gebouwen, EED, van kracht april 2014)	Energieprestaties en energie-efficiëntie in gebouwde omgeving

³ Meerjarige programmalijnen WP 2014-2015

END Economie en duurzame ontwikkeling in het fysieke domein (incl. schaarste)

DR Duurzaam ruimtegebruik: flexibel en adaptief

RISO Omgaan met risico's en onzekerheden in het fysieke domein

KIF Kennis in het fysieke domein: ontwikkeling, benutting en infrastructuur (incl. toekomstverkenningen)

VMF Vermaatschappelijking in het fysiek domein

GLO Glokalisering: internationalisering en aandacht voor het lokale in het fysieke domein

⁴ Dit overzicht bevat een aantal relevante internationale instellingen, en is niet compleet. Bij een uitwerking van concrete onderwerpen zullen aanvullingen nodig zijn.

⁵ Belangrijke ijkmomenten: internationale conferenties ter voorbereiding van bindende afspraken, evaluaties (MTR's e.d.), eindtermijnen van beleid. De timing van een advies zal rekening moeten houden met de beleidscyclus en het beoogde effect.

BIJLAGE 2

Totstandkoming

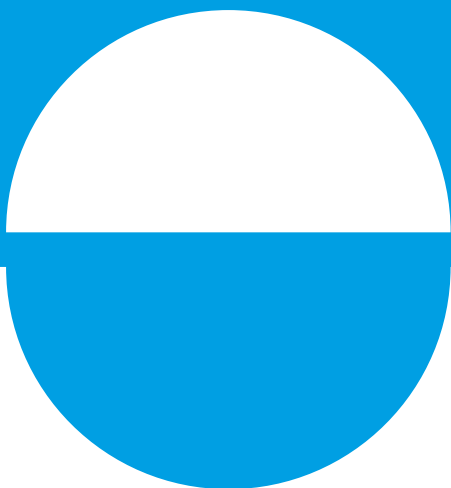
Deze internationale verkenning is in de afgelopen maanden voorbereid tijdens een creatief en inspirerend zoekproces waarbij een groot deel van het secretariaat betrokken is geweest. Internationale conferenties zijn bezocht, er is gesproken met collega's in binnen- en buitenland, en informatie is geraadpleegd via internet. Een eerste concept is gedeeld met een beperkt aantal externen die een eerste reactie hebben gegeven. De reacties waren positief en opbouwend. Op basis van deze reacties zijn een aantal wijzigingen doorgevoerd.

Secretariaat

Agneta Andersson
Anita Bruines
Nicole van Buren
Lianne Doeswijk
Lianne van Duinen
Folmer de Haan
Hannah Koutstaal
Michiel Ooms
Yvette Oostendorp
André Rodenburg
Erik Schmieman
Vincent Smit
Bart Thorborg
Stefan Vaupel Kleijn
Ton Wagenveld
Tim Zwanikken

Geraadpleegd extern

Pieter Boot, Planbureau voor de Leefomgeving
Annemiek Canjels, Provincie Limburg
Koen Carels, Vlaamse Strategische Adviesraad
voor de Landbouw en Visserij
Arthur Eijs, Ministerie IenM
David Evers, Planbureau voor de Leefomgeving
Niek Hazendonk, Ministerie EZ
Nico Hoogervorst, Planbureau voor de
Leefomgeving
Linda van Houwelingen, Ministerie IenM
Paul Hofhuis, PV-Brussel
Karel Martens, RU
Derek Martin, IFHP
Karin Robinet, BfN, Duitsland
Jan Verheeke, Vlaamse Mina-raad
Aldert de Vries, Ministerie BZK
Bert van Wee, TUD
Maria Witmer, Planbureau voor de Leefomgeving
Wil Zonneveld, TUD

Mei 2014

Ontwerp

2D3D, Den Haag

Secretariaat Raad voor de leefomgeving en infrastructuur

Oranjevuitensingel 6

Postbus 20906

2500 EX Den Haag

info@rli.nl

www.rli.nl